

ЗАКОННІ ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ДРУЖИНИ ТА ЧОЛОВІКА

І.В. Івахненко

*здобувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Майно може належати на праві власності не лише одній, а й кільком особам (суб'єктам права власності) одночасно. У такому разі між ними виникає спільна власність. Спільний об'єкт може складатися з однієї або сукупності речей. Вони можуть бути подільними або неподільними, проте як об'єкт права власності вони утворюють єдине ціле. Це означає, що право кожного із співвласників поширюється на весь об'єкт у цілому, а не на його частину.

Звернемо увагу, власність дружини та чоловіка із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю, а без визначення часток – спільною сумісною власністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі автори вважають, що кожному з учасників спільної часткової власності належить не частка у праві власності на річ, а право власності на конкретну частку спільного майна. На наш погляд, розбіжності несуттєві, але визнання за учасником такої власності права власності на реальну частину спільного майна фактично свідчило б про належність його лише одному суб'єкту, а тим самим і про можливість самостійного розпорядження цією частиною майна. Частки можуть бути рівними або нерівними, що не впливає на обсяг повноважень співвласників [6, с. 87].

Метою даної статі є визначення факторів, які впливають на законні підстави виникнення та припинення права спільної приватної власності дружини та чоловіка

Основні результати дослідження. Стаття 355 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) визначено, що спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно [2]. Це правило не завжди береться до уваги органами реєстрації прав власності на нерухоме майно (в даний час – бюро технічної інвентаризації) були випадки, коли за договором нерухоме майно було придбано двома особами без вказівки, що воно набувається у спільну сумісну власність, та без визначення часток, проте БТІ зареєструвало таке майно як спільну сумісну власність.

Слід також пам'ятати, що відносно одного майна (частки майна) може існувати одночасно спільна сумісна та спільна часткова власність. Це може статися, наприклад, коли власником одного об'єкту нерухомості за договором купівлі-продажу стали в рівних частках дві особи, кожна з яких перебувала при цьому в шлюбі. В подальшому при розпорядженні даним нерухомим майном, яке є спільною частковою власністю, потрібно витребувати згоду кожного з подружжя співвласників майна. Як приклад зазначимо, що на практиці був випадок, коли будинок було придбано мамою та сином, у рівних частках кожним (по $\frac{1}{2}$ частці). На момент продажу будинку виявилось, що син купував будинок під час перебування в зареєстрованому шлюбі, який згодом був припинений (хоча даних про існувавший шлюб в паспорті сина не було, оскільки він після розлучення змінив прізвище та відповідно і паспорт). Оскільки в реєстрі заборон на будинок було накладено заборону відчуження, нотаріусом було встановлено, що під час розірвання шлюбу між сином та його дружиною, останньою було подано позов в суд про розподіл майна. З копії рішення суду, що було надано нотаріусу, було встановлено, що за позовом колишньої дружини про розподіл $\frac{1}{2}$ частки будинку суд присудив стягнути з сина на її користь гроші у розмірі вартості $\frac{1}{4}$ частки будинку. Факт оплати за $\frac{1}{4}$ частку ніяким чином підтверджений не був, тому суд зняв заборону відчуження тільки після подання нотаріально засвідченої заяви колишньої дружини та копії банківської квитанції про перерахування їй грошей [5, с.74].

Наголосимо, що чинним законодавством встановлюється режим спільної сумісної власності щодо майна, нажитого подружжям за час шлюбу, якщо інше не встановлено шлюбним договором або законом. Спільною сумісною власністю є майно, створюване членами фермерського господарства, майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, якщо інше не передбачено письмовим договором між ними, а також квартира чи будинок, передані з державного житлового фонду при приватизації за письмовою згодою членів сім'ї наймача у їх спільну сумісну власність.

Стаття 369 ЦКУ передбачено, що співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, володіють і користуються ним спільно, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників. Згода співвласників на вчинення правочину щодо розпорядження спільним майном, який підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, має бути висловлена письмово і нотаріально посвідчена [2].

Відповідно до ст.60 Сімейного кодексу України (далі – СКУ) майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності. Не є спільною сумісною власністю подружжя відповідно до ст.57 СКУ:

- 1) майно, набуте одним з подружжя до шлюбу;
- 2) майно, набуте одним з подружжя за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;
- 3) майно, набуте одним з подружжя за час шлюбу, але за кошти, які належали йому особисто [3].

Законодавець не був вичерпним при визначенні майна, яке не є спільною сумісною власністю подружжя. Доцільним, на мою думку, було б доповнити цей перелік пунктом такого змісту: майно, набуте одним з подружжя за час шлюбу іншим законним способом, за яким не витрачались спільні кошти подружжя.

У контексті дослідженого питання зауважимо, що право спільної сумісної власності припиняється у випадку:

– по-перше, трансформації спільної сумісної власності у спільну часткову (визначення часток співвласників у майні);

– по-друге, виділу в натурі частки із майна, що є у спільній сумісній власності. В цьому випадку, як це передбачено ст.370 ЦКУ, вважається, що частки кожного із співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними, законом або рішенням суду. Такий виділ здійснюється в порядку, передбаченому для спільної часткової власності (тобто майно має бути подільним, договір виділу укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню). В цьому випадку спільна сумісна власність припиняється тільки щодо співвласника, який виділився, причому залишається для тих співвласників, які не виділялись;

– по-третє, поділу між співвласниками майна, що є у спільній сумісній власності. В цьому випадку, як це передбачено ст.372 ЦКУ, вважається, що частки кожного із співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними або законом. За рішенням суду частка співвласника може бути збільшена або зменшена з урахуванням обставин, які мають істотне значення. Результатом поділу є припинення права спільної сумісної власності, та й взагалі спільної власності, для всіх співвласників. Договір поділу укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню [2].

Як вже зазначалося вище, розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників. Необхідно відмітити, що співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, можуть бути зареєстрованими як співвласники (наприклад при приватизації квартири, набуття обома з подружжя у спільну сумісну власність майна за договором), а можуть бути і не зареєстрованими як співвласники (наприклад у випадку, коли майно набуто та зареєстроване на одного з подружжя, а інший у право встановлювальному документі не згадується). Від цього і залежить порядок вчинення дій співвласниками. Тобто, якщо співвласник є зареєстрованим – він сам підписує відповідний договір, якщо ж не зареєстрований (як правило – другий з подружжя) – дає згоду на підписання договору своєму співвласнику, за ким рахувалося майно за правовстановлювальним документом.

Стаття 65 Сімейного кодексу України більш жорстко підійшов до форми висловлення згоди другого з подружжя (раніше така згода оформлялась у простій письмовій формі тільки щодо договорів, що потребували обов'язкового нотаріального посвідчення). По-перше, якщо договір виходить за межі дрібного побутового, другий із подружжя має право на звернення до суду з позовом

про визнання договору недійсним, якщо він вчинений без його згоди. А оскільки нотаріус повинен забезпечити сторонам безспірність документу, що ним підписується, він поставлений перед необхідністю витребувати згоду другого з подружжя на укладення будь-яких правочинів щодо будь-якого спільного майна подружжя (відчуження, оренда, позичка, позика тощо). По-друге, для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово, та обов'язково нотаріально засвідчена у випадках, коли договір потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації. Така згода, нотаріально засвідчена, витребується для укладення правочинів щодо розпорядження спільно набутим нерухомим майном подружжя (купівля-продаж, міна, дарування, іпотека, оренда, позичка), договорів оренди та позички транспортних засобів, де одною із сторін є громадянин, договорів щодо придбання нерухомого майна одним з подружжя в частині розпорядження спільними грошовими коштами, та відносно деяких інших договорів, для яких законом встановлена обов'язкова нотаріальна форма [7, с.203-204].

Питання форми висловлення згоди другого з подружжя (письмова заява) на практиці дуже часто порушується органами, що оформляють договори купівлі-продажу транспортних засобів (комісійні магазини, товарні біржі), оскільки транспортні засоби аргіогі відносяться до цінного майна. Такими діями вказані органи породжують ситуацію, коли набувач не може бути впевнений на сто відсотків в правомірності придбання транспортного засобу, оскільки у будь-який момент може його втратити за позовом до суду про розірвання договору другого з подружжя колишнього власника транспортного засобу.

Також обговорюються дискусії щодо необхідності згоди другого з подружжя на розпорядження одним з подружжя приватизованою ним квартирою, земельною ділянкою. Сімейний кодекс України при визначенні особистої приватної власності подружжя упустив такий вид майна, як приватизоване одним з подружжя майно. Подібна ситуація і щодо земельних ділянок. Згідно із ст.116 Земельного кодексу України кожен громадянин має право скористатися своїм особистим правом на безоплатне отримання земельних ділянок у власність. Цим правом може скористатися як чоловік, так і дружина, приватизувавши (кожен з них окремо) земельні ділянки різного цільового призначення. Такі ділянки будуть належати кожному з них окремо і кожен з подружжя може самостійно визначати порядок користування належною йому земельною ділянкою.

Так, не зовсім зрозумілою є думка законодавця щодо порядку розпорядження одним з подружжя часткою у майні, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ст.67 СКУ). Згідно даної статті СКУ дружина або чоловік мають право укласти з іншою особою договір купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання, застави щодо своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя лише після її визначення та виділу в натурі або визначення порядку користування майном [5, с.76-77].

Тобто в цьому випадку законодавець визначає дві можливі ситуації, коли може бути відчужена частка на користь третьої особи: після визначення частки та виділу в натурі; після визначення частки та визначення порядку користування майном.

Отож, чи можливо на практиці здійснити подібне. По-перше, після визначення частки подружжя спільна сумісна власність трансформується в спільну часткову. Звідси – учасник спільної часткової власності вправі відчужити свою частку будь-кому шляхом договору дарування чи іншим чином (окрім продажу) без згоди другого співвласника, але тільки не подружжя, якого закон зобов'язує спочатку або виділити частку в натурі, або визначити порядок користування майном. По-друге, після виділу частки в натурі, як це передбачено першим випадком, спільна власність відносно такого співвласника (не має значення – сумісна чи часткова) припиняється. Якщо співвласників було двоє, а подружжя завжди двоє – вони стають одноосібними власниками кожен своєї частки майна. Тому про яку виділену в натурі частку веде мову законодавець у Сімейному кодексі України – незрозуміло. По-третє, якщо один з подружжя має намір розпорядитись своєю часткою на користь третьої особи необхідно спочатку укласти договір про порядок володіння та користування спільним майном (хто якою кімнатою з подружжя користується, порядок користування приміщеннями загального користування тощо). Тільки після цього один з подружжя може свою частку в спільній власності відчужити на користь третьої особи, для якої умови договору про порядок користування майном є обов'язковими.

Наприклад, зазначимо, що подружжю належить квартира на праві спільної сумісної власності (придбана в період шлюбу за договором купівлі-продажу, оформленим на ім'я чоловіка).

Дружина вирішила свою частку подарувати їх неповнолітньому сину. Які можуть бути дії нотаріуса в даному випадку. Перший випадок, коли потрібно спочатку визначити частку та крім того ще й виділити її в натурі, на мою думку не є прийнятним. Тому залишається другий: необхідно визначити частку дружини та визначити порядок користування майном.

Приблизно подібна ситуація з можливістю подружжя укласти між собою договір відчуження частки в розумінні ст.64 СКУ, передбачено, що договір про відчуження одним із подружжя на користь другого своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя може бути укладений без виділу цієї частки. На жаль, що норма кодексу виписана не точно, так як в ній йде мова про виділ частки, а не про визначення частки. Адже виділ і визначення це зовсім різні речі. Виділ веде до припинення спільної власності і визначає яка конкретно, виділена в натурі, частка майна переходить у власність кожного з колишніх власників. Визначення частки, як згадувалося вище, веде до трансформації спільної сумісної власності в спільну часткову. Тому у випадку, якщо, наприклад, подружжя придбали за договором купівлі-продажу у період зареєстрованого шлюбу квартиру, договір оформлено на ім'я чоловіка, а дружина при розлученні бажає свою частку у праві власності на це нерухоме майно подарувати чоловікові, нотаріус постає перед проблемою оформлення частки

дружини: свідоцтво видати неможливо, договір про визначення часток укладати можливо, але не має сенсу (БТІ його як право встановлювальний документ не зареєструє) [7, с.205-206].

Висновок. Отже, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що, як варіант вирішення зазначеного складного питання (за умови, що один із подружжя не ставить за мету відчужити свою частку третій особі) можна запропонувати договір поділу спільного майна подружжя, за яким подружжя ділить між собою спільно набуте майно в натурі без визначення часток на нього. Такий договір може укладатись як у шлюбі, так і після його припинення. Для цього достатньо, щоб було хоча б два об'єкти спільної сумісної власності подружжя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 16 січня 2015 р. : (Відповідає офіц. текстові) – К. : Алерта, 2015. – 104 с.
2. Цивільний кодекс України: станом на 1 вересня 2013 р. : відповідає офіц. тексту. – Х. : Право, 2013. – 440 с.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22.
4. Харитонов Є.О. Цивільне право України / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – Вид. 3-тє, переробл. і допов. – К. : Істина, 2011. – 808 с.
5. Сімейне право України: [навчальний посібник] / За ред. Є.О. Харитонова. – К. : Істина, 2008. – 200 с.
6. Сімейне право України: [підруч.] / Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова, ред. та ін. // МОН України. – К. : Юринком Інтер, – 2011р. – 260с.
7. Дякович М.М. Сімейне право України: [навч. посіб.] // Львів. нац. ун-т – К. : Правова єдність, – 2012р. – 551с.
8. Ромовська З.В. Українське сімейне право. Академічний курс: [підруч.] // Мін-во освіти і науки України – Київ : Правова єдність, 2009 р. – 498с.

Ивахненко І.В. Законні підстави виникнення та припинення права спільної приватної власності дружини та чоловіка

У статті проаналізовано законні підстави виникнення та припинення права особистої приватної власності дружини та чоловіка. Розглянуто дослідження вчених щодо права власності на конкретну частку спільного майна, а також визначено режим особистої приватної власності щодо майна, нажитого подружжям за час шлюбу, якщо інше не встановлено шлюбним договором або законом.

Ключові слова: *права особистої приватної власності дружини та чоловіка, спільна власність, володіння та користування спільним майном, визначення частки подружжя.*

Ивахненко И.В. Законные основания возникновения и прекращения права общей частной собственности жены и мужа

В статье проанализированы законные основания возникновения и прекращения права личной частной собственности жены и мужа. Рассмотрено исследование ученых относительно права собственности на конкретную часть общего имущества, а также определен режим личной частной собственности, относительно имущества,

нажитого супругами за время брака, если другое не установлено брачным договором или законом.

Ключевые слова: права личной частной собственности жены и мужа, совместная собственность, владение и пользование общим имуществом, определение доли супругов.

Ivakhnenko I.V. Legitimate reasons origination and termination of the right of overall private ownership wife and husband

The article analyzed legitimate reasons origination and termination of personal private property wife and husband. Reviewed research scientists about the ownership of a specific share of the joint property and defined a regime of personal private property in respect of property acquired by the spouses during the marriage, unless otherwise provided by law or by the marriage contract.

Keywords: rights of personal private property wife and husband, the joint ownership, possession and use common property, the portion of spouses.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2015.